

Анкица Станковић¹, докторанд
Универзитет у Нишу
Правни факултет
Србија

УТАМНИЧЕЊЕ ЖЕНА КРОЗ ИСТОРИЈУ

Апстракт: Историјски посматрано, утамничење и кажњавање жене је појава чији корени сежу од почетка људске цивилизације, с тим што се начин кажњавања од тих времена до данас променио и добио другачији карактер. У првом делу рада говори се о појави првих затвора, затим је приказан настанак и историјски развој пенитенцијарних установа за жене. Такође, један део рада односи се на међународне стандарде о људским правима жена у затворима. Међутим, међународни документи ретко указују на специфичан положај жена осуђеница, а сви постављени стандарди који се односе на положај осуђеника обично важе за оба пола. Данас се у оквиру казнено-поправних завода примењују многобројни и разноврсни третмани према осуђеницима с циљем успешне ресоцијализације. У раду смо анализирали оне најзначајније третмане и указали на њихове недостатке. Неопходна је примена адекватних мера ресоцијализације која може бити од помоћи успешној реинтеграцији жена након изласка из затвора. Бољи ефекат и успешнија ресоцијализација, када су у питању жене остварила би се применом алтернативног кажњавања.

Кључне речи: утамничење жена, затвори за жене, осуђенице, пенолошки третман

Увод

Још од најранијих времена, од родовских заједница, до данас, друштво а затим и држава је настојала да се одбрани од оних активности које нису опште прихваћене, односно од оних активности које су законом забрањене и за које су предвиђене казне.

Затварање људи почело је да се практикује веома рано, још у првим организованим људским заједницама, чим су у таквим друштвима створени услови да се могу обезбедити неопходни вишкови хране за затворенике.² Затвор као установа утицаја која треба да оствари циљеве одвајања, распоређивања,

¹ *ankica87@live.com*; Ankica Stanković, University of Niš, Faculty of Law, Serbia

² Н. Мрвић Петровић, *Накнада шийеїе жрїви кривичної дела*, Београд 2001, 17.

везивања јединки за одређено место, њиховог искоришћавања као и надзора и контроле, настала је знатно пре појаве казне лишења слободе као основне казне.³ Најстарији подаци, показују да су затварању претходили различити видови репресије: прогонство из заједнице, извршење казне (смртне или новчане), телесно кажњавање итд.

Лишење слободе, које је данас основна казна у систему кривичних санкција, у прошлости се примењивало ретко, па и то мање ради кажњавања а више ради постизања других сврха. Римски правници су, на пример, сматрали да затвори треба да служе за задржавање, а не за кажњавање људи. С малим изузетцима, све до 19. века лишење слободе се користи: 1) ради спречавања бекства окривљеног пре доношења пресуде; 2) ради приморавања лица лишеног слободе на неко чињење; 3) ради спречавања лица лишеног слободе да учини нешто што власти сматрају непожељним или опасним. Уместо лишења слободе, најчешће казне у прошлости биле су: новчане, телесне и смртне.⁴

Први „прави” затвори развили су се постепено, током тзв. „мрачних година” развоја модерног пеналног систем (крајем 18. и почетком 19. века), из поправилишта за смештај безпризорних.⁵ Када је крајем 18. и почетком 19. века почела да се примењује, казна затвора је означила корак ка хуманости и кажњавању и била сматрана „казном цивилизованог друштва”.⁶ Систем извршења казне затвора унапређиван је упоредно са појавом казне лишења слободе и њених облика. У почетку се кажњавање затвором сводило на затворску изолацију осуђеника, без икаквог другог конструктивног третмана. Казна се извршавала у заједничким затворима у којима није вршена класификација осуђеника, ни по полу, ни по старости, нити по врстама извршених кривичних дела и висини казне на коју су осуђени. У истим установама затварани су криминалци и прихватна лица социопаталогског понашања (скитнице, просјаци, алкохоличари). У таквим условима била је веома изражена опасност од тзв. криминалне инфекције, тј. затвори су постајали школе криминалаца, у којима су осуђеници пролазили кроз обуку за бављење криминалом по излазку из затвора. Лоши смештајни, хигијенски и економски услови у затворима утицали су на смањену ефикасност и извршења казне. Тек у каснијем периоду, крајем 18. и током 19. века долази до оснивања казних завода намењених искључиво извршењу казне лишења слободе. Међутим, услови у првим затворима били су веома лоши: пренасељеност, лоши хигијенски услови, заразне болести, хладноћа, глад, изостанак радних активности и др.

У каснијем периоду, током 19. века, критика лошег стања у затворима, која је била сасвим оправдана, допринела је спровођењу низа реформи за уређење затвора, побољшање дисциплине, хигијенских и санитарних услова у затвору.

³ М. Фуко, *Надзирајћи и кажњавајћи. Насиљанак затвора*, Нови Сад 1997, 223.

⁴ Р. Драгичевић Дичић и И. Јанковић, *Спречавање и кажњавање мучења и других облика злочињавања. Приручник за судије и тужиоце*, Београд 2011, 31.

⁵ В. Камбовски, *Казнено право. Ојшњи гел*, II издање, Скопље 2005, 866.

⁶ М. Foucault, *Discipline and Punish: the Birth of the Prison*, London 1977, 233.

Такође, реформа затвора базирала се на логици да казна лишења слободе треба да оствари поправљање (рехабилитацију) осуђеника, а не само циљеве изолације и застрашивања. А како то остварити на најподеснији начин? То је био задатак различитих система извршења казне затвора, тзв. пенитенцијарних система који су се смењивали од 19. века до данас. Савремени систем извршења казне затвора одликује се организовањем затворских установа општег типа с интерном класификацијом осуђеника и специјализованих установа за примену одређених специјализованих третмана према осуђеницима.

Криминалитет жена

С обзиром на то да истраживачки подаци показују да криминалитет жена има специфичне феноменолошке и етиолошке карактеристике у односу на криминалитет мушкараца и због тога захтева посебно сагледавање и друшвену реакцију. У структури криминалитета жена доминирају лакша кривична дела, извршена без примене насиља. Жене осуђенице најчешће се налазе на издржавању казне затвора због кривилних дела из области имовинског криминалитета.⁷ У мањој мери је заступљено учешће жена у извршењу професионалног криминалитета. Учешће жена у вршењу убиства је вишеструко мање у односу на мушкарце.⁸ Често се дешава да жене убију након дугогодишњег породичног насиља које су претрпеле од стране супружника или других чланова породице. Није реткост ни убиство детета при порађају (чедоморство), најчешће узроковано постпорађајним синдромом, али и другим факторима као што су породичне и економске прилике. Међу женама криминалкама доминирају незапослене, необразоване жене, које најчешће потичу из социопаталоских породица. Неке од њих су у детињству или касније биле жртве злостављања у примарној или секундарној породици.⁹

Настанак, врсте и основне карактеристика затвора за жене

Анализа развоја женских затвора у западним друштвима, чији је аутор Луција Зендер, указује да је за историјат затварања и кажњавања жена од нарочитог значаја оснивање посебног затвора за жене. Прва установа, за затварање жена осуђеница, отворена је у Амстердаму 1645. године. У почетку су у њој биле смештене: жене скитице, просјаци и проститутке. Када је у питању историја

⁷ Д. Петровић, „Осврт на садашњости и будућност женског затвора”, *Темидга*, 2, Београд 1998, 47.

⁸ Д. Димовски, *Убиства у југоисточној Србији*, Ниш 2014, 128.

⁹ М. Костић и И. Илић, „Жене осуђенице о криминолошком дискурсу и пенолошком третману”, *Правна ријеч*, 44, Бања Лука 2015, 326.

женских затвора, посебно се издваја Магдаленина кућа, која је настала под утицајем цркве у Шпанији 1608. године и њена улога је била поправљање „непослушних жена”, проститутки, уз грех и кајање. Касније су широм Шпаније сестре-исповеднице вршиле контролу преображаја проститутки и радиле на њиховом преваспитању. Магдаленина кућа била је позната по спровођењу репресивног третмана, који је био заснован на схватању мајке Магдалене, која је двадесет година руководила затвором, да у затвору треба да влада строга дисциплина и да има упозоравајућу улогу за многе „посрнуле жене” да се поправе „кроз ужас кажњавања и бола”. „У тој кући биле су смештене многе младе жене, чак и шестестогодишњакиње, које нису ништа подржавале осим лошег живота”.¹⁰ Схватање мајке Магдалене састојало се у томе да „ђавоље жене” у затвору треба да буду одевене у платненој одећи, да им треба обријати главе, да буду под надзором пет стражара „са стотину очију надгледане” да им треба запушити уста, ако говоре и оковати их, или бичевати, ако покушају да беже. Велику пажњу изазвао је Магдаленин третман из разлога што је окрутност поступања према женама измишљена управо од стране жене.

Карактеристике првих репресивних институција за затварање жена могу се свести на следеће: 1) жене затворенице су у заводу обављале традиционално женске послове (шивење, ткање или везење); 2) разлог њиховог затварања најчешће је било извршење неког имовинског деликта, бављење проституцијом или су биле затворене на захтев чланова породице, јер су их окарактерисали као: „раскалашне”, „неморалне” и „луде”, због непоковавања патријархалном моралу; 3) највећи део затвореница чиниле су жене које су се сматрале „девијантним” и „грешним”, због своје сексуалности. Као што се може видети прве установе за затварање жена биле су основане како би се осигурало поштовање традиционалних односа између мушкараца и жена.

„Албум Женског одељења Пожаревачког казног завода” Милутина А. Поповића из 1898. године је један од списа у којима се налазе искуства затвореница из тог периода. Аутор „Албума” осим затворске статистике која је веома значајна као историјски документ, открива нам и какав је био положај жена затвореница, говори нам о њиховом сиромаштву и економској зависности од њихових мужева и очева. Већина прича у „Албуму” чине жене које су затворене због убиства својих мужева или очева након злостављања. Породично насиље постојало је и у 19. веку али га друштво није познавало, оно се није дешавало само иза затворених врата, већ и на њиви, на отвореном простору и у присуству других људи, и врло често се није кажњавало. Такође, у том периоду нису постојале сигурне куће, па је и то био један од разлога због чега су жене жртве породичног насиља постале убице својих мужева. Осим бројних примера убиства, одређени део прича сведочи нам да је прељуба била дефинисана као блуд и један број жена био је утамничен из тих разлога, а утамничење жена дешавало се и због браколомства.

¹⁰ J. Cowans, *Early modern Spain*, Philadelphia 2003, 141.

У „Албуму” су жене својим причама описале различите врсте насиља које су трпеле: партнерско и породично насиље, као и сексуално насиље, укључујући и трговину женама (која се, наравно, у то време није тако звала).

Све до реформатског покрета, који је започео идејама Џона Хауарда и Бен-тама, у Енглеској, у 18. веку, стање у затворима било је веома лоше. Тек када је на основу ових идеја, у 19. и 20. веку, дошло до законодавних промена, у европских земљама и САД, наступиле су извесне прогресивне промене, у условима живота осуђеница.¹¹ Тако је прво урађена подела осуђеника по полу и узрасту. Међутим, подела није извршена с циљем посебних програма третмана, већ из страха од сексуалног промискуитета и ради вршења боље контроле хомосексуалности. У почетку су жене осуђенице биле смештене у посебим одељењима мушког затвора и њихов задатак је био обављање домаћих послова. У првим установама за извршење казне затвора били су веома лоши услови. Нехигијена, заразе, корупција и сексуално искоришћавање, били су веома чести.

Реформаторски покрет против лоших услова у одељењима за осуђенице почео је протестима женских група и жена у црквеним организацијама, током друге половине 19. века. Социјалне феминисткиње, на чију иницијативу је и покренута реформа, иступиле су са захтевом за оснивање посебних поправних завода за одрасле жене, по угледу на сличне затворе за малолетнике. Реформе су допринеле отварању посебног затвора за жене 1873. године у Индијани. Истицано је да је идеалан поправни завод сличан породичном дому, у којем би се осуђенице училе вештинама у домаћинству и позитивним врлинама и то под надзором у здравој, мирној и идиличној сеоској средини. Иако је дошло до јаве реформаторског покрета који је тражио одвајање осуђеника, поред тог захтева покрет није имао јединствен став. Наиме, један део покрета заступао је религиозна схватања, по којима су осуђенице „пале жене”, на које треба утицати да се „покају” и „спасе”, насупрот томе касније је настао други део покрета који је заступао идеје о преваспитању и поправљању осуђеница. Идеја другог дела покрета утицала је на развој система павиљона, с посебним програмом васпитања.

Установе за смештај жена осуђеница током 19. и 20. века јављају се као посебна одељења за жене унутар казнено-поправних завода за мушкарце или самостално, као посебне установе за осуђенице. Према степену обезбеђења казнено-поправне установе за жене, могу да буду затвореног, полуотвореног и отвореног типа. Пенитенцијарни заводи за жене разликују поједним земљама по архитектури, удаљености од насељеног места (изолованости), капацитету, броју просторија, уређености и сл.¹²

Данас већина затвора за жене има застарелу затворску архитектуру, веома мало се улаже у реконструкцију старих завода, углавном су максимално обезбеђени, што је несразмерно са друштвеном опасношћу кривичних дела које су

¹¹ С. Константиновић Вилић и М. Костић, *Пенологија*, Ниш 2011, 220.

¹² Исто, 221.

жене извриле. У заводима чија је карактеристика изразита репресивност тешко је спровести интерну класификацију и извршити диференцијацију третмана, према великом броју мање опасних преступница. Што се тиче унутрашњег и спољашњег обезбеђења у установама затвореног типа оно се огледа у постојању двоструких врата, вишеструких аларма, високих зидова и сл. Такође, у оквиру ових завода постоје и одељења са слободнијим режимом доласка и одласка, а у немачком затвору Вехта, осуђеници се распоређују на основу напредовања и поправљања понашања по спартовима установе.

Оно што је од нарочитог значаја за жене осуђенице јесте остваривања контакта са децом. Међутим, мало је земаља које омогућавају осуђеницама да дуже бораве са својим новоређеним дететом. Тако, на пример амерички затвори дозвољавају да дете које осуђеница роди у заводу, остане уз мајку неко време. С тим да правила која се односе на осуђеницу иста су и за децу, а то су: продужене посете два до три дана у малим породичним апартманима, у којима осуђенице проводе време са породицама, спремају оброке, гледају телевизију и забављају се. Такође, већина европских земаља омогућава остајање детета са мајком након порађаја.

Углавном женски затвори садрже спаваоне у којима су у сваком смештене по неколико осуђеница, а ретки су заводи у којима свака осуђеница има засебну собу. Амбијент је такав у собама да не подсећа на затвор, јер су собе углавном лепо уређене и украшене. Поред тога у оквиру затвора постоји и дневна соба за боравак, која је исто тако лепо уређена као и остале просторије, углавном ћилимима и крпама које су осуђенице саме израдиле. Установа Пурди, која је основана 1973. године, је установа која се по условима и третману веома разликује од класичних установа. Овај центар за жене има архитектуру која је слична студентском граду, модерне зграде које су окружене лепом природом, прелепа башта и разнобојно цвеће налази се између зграда, а такође, нема страже, бодљикаве жице, високих зидова, стражарских кула и униформи. С обзиром на то да је ова казнено поправна установа отвореног типа постоји само минимално обезбеђење и то ради сигурности затвореница. У оквиру ове установе преовлађује схватање да се бекство не спречава применом силе, јер је оно део терапије, бекствоа треба да покаже жени да је она учинила грешку што је побегла па је с тим у вези неопходно да буде део корекционог програма. У оквиру ове установе све се заснива на одговорности жене. Њихов задатак је да посећују часове, секције и друге програме по утврђеном распореду, али се не захтева буђење у одређено време или тачни доласци на оброке. Собзиром на то да већина жена из центра има децу, омогућена је посете деце мајкама, а постоји и могућност да деца остану са мајкама преко викенда у установи у којој постоји и доста играчака за децу.

Казнено поправна установа за жене, основана 1947. године у Енглеској, Аскам Грејнц, садржи болнички део са 20 кревета намењен за породиље и њихову новорођенчад. Осуђенице у овој установи смештене су у спаваонама са више лежајева. Режим кажњавања је сведен на преваспитање, стручно оспособљавање

и психолошко саветовање. Док образовање затвореница врше и професори са Манчестерског државног колеџа. Типичан затвор Викторијанског стила и радијалног дизајна је Винчестер у Енглеској основан 1846. године. То је казнено поправна установа за мушкарце, али поседује и посебан део за жене осуђенице, са посебним улазом. Затвореници нису разврстани по полу и узрасту већ се сви налазе у истој згради али им није дозвољена међусобна комуникација. Један део који је дограђен за млађе преступнике 1963. године, касније је, током 1995. године, претворен у женски затвор за пунолетне преступнице познат под називом „Вест хил”. У оквиру ове установе режим кажњавања своди се на едукацију и рад у башти или затворским радионицама, али постоје и психолошки програми који се односе на начине контролisaње беса и унапређење размишљања.¹³

Савремена казнено-поправна установа за жене налази се у Игу (Словенија). Овај затвор који је смештен у старом грофском дворцу је полуотвореног и отвореног типа, са капацитетом од три стотине осуђеница. У оквиру овог завода жене осуђенице не носе униформе, већ се облаче како желе, носе накит, шминкају се, а имају и уредне фризуре. Смештене су у спаваоницама које имају по десет кревета, али поред тога постоје и дневна соба са телевизором, радиом и грамофоном, чајна кухиња, соба за фризирање, амбуланта и сл. Такође, ван зграде налази се базен за купање, кућица за примање мужева, вереника или момака, породилиште с јаслама, а у квиру оближње шуме направљена је стаза за рекреацију. С обзиром да је ово установа са полуотвореним и отвореним одељењима, капија се не закључава, нема стражара, а због безбедности осуђеница, само ноћу дежура наоружани милиционер.

Питање које се у последње време све чешће поставља у криминолошкој и пенолошкој литератури односи се на „нужности” опстанка женског затвора, с обзиром на обим и структуру криминалитета жена, као и на чињеницу да су друштвени надзор и контрола жена веома успешни у стварању њеног конформистичког понашања. С обзиром на природу женског криминалитета и степен друштвене опасности извршених кривичних дела, чини се да примена алтернативних санкција према женама заслужује знатно више пажње.

Међународни стандарди о људским правима жена у затворима

Изучавање женске затворске популације, облика третмана који се према њима примењује и затвора за смештај жена које су извршиле кривична дела била је на маргини дуго година. Без обзира што историја затвора за жене указује да су се одувек јављале разлике између завода за осуђенике и осуђенице, интересовање за женске затворе јавило се када су се и појавиле феминистичке студије и феминистичке идеје. Затвори за жене као и облици третмана према женама и

¹³ Исто, 222.

осуђеницама раније су разматрани у малом броју радова. Такође, међународни документи ретко указују на специфичан положај жена осуђеница, а сви постављени стандарди који се односе на положај осуђеника обично важе за оба пола. Међународни документи који регулишу само женска људска права, нпр. Конвенција о елиминисању свих облика дискриминације жена и Пекиншка декларација и форма деловања не садрже одредбе које се односе на жене у затворима. За жене затворенице важе као и за мушку затворску популацију, Универзална конвенција ОУН о људским правима, Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода, Европска конвенција о спречавању мучења и нехуманих или понижавајућих казни или поступака, Европска затворска правила и стандардна минимална правила о поступању са затвореницима. Ови документи указују нарочито пажњу на заштиту угледа и части затвореница као и заштиту од свих поступака који би представљали: мучење, понижавање или додатно кажњавање. На основу Међународног пакта о грађанским и политичким правима (1966. године)¹⁴, одбор за права човека је препоручио да чувари женских затвора, посебно они који долази у непосредан контакт са осуђеницама или врше надзор у току ноћи, морају бити жене, а да мушки чувари затвора не би смели учествовати у оним мерама које укључују телесни додир (претрес и слично). Препорука је такође да медицинско особље у затворима за жене буде женског пола као и да се у установама или ван њих затвореницама обавезно обезбеди осигурана лекарска нега гинеколога. Неопходно је женама затвореницама омогућити обављање личне хигијене као и снабдевање потребним санитарским материјалом.

Стандардна минимална правила, резолуција конгреса УН (Каракас, 1980)¹⁵ и резолуција о третману према женама у кривичном правосуђу (Милано, 1985) садрже неколико посебних одредби о женским лицима затвореним у завод. Стандардним минималним правилима УН чланом 8 предвиђа се да мушка и женска лица, треба да буду затворена у различите заводе, а у заводима где су смештена мушка и женска лица заједно, просторије одређене за смештај женских лица треба да буду одвојене. Чланом 23 предвиђено је да у заводима за жене морају постојати посебни уређаји, потребни за лечење: бременитих жена, жена које се опорављају од порођаја или болести. Ако је дете рођено у затвору, важно је да се то не помиње у исправи којом се потврђује рођење. У случају када се мајкама које се налазе на издржавању казне затвора дозволи да задрже своје новорођенче, неопходно је предузети потребне мере како би се организовале дечије јасле, с квалификованим особљем где би новорођена деца била смештена.

Резолуција, донета у Каракасу 1980. године, садржи одредбе које се односе

¹⁴ Међународни пакт о грађанским и политичким правима.

<http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/02/Međunarodni-pakt-o-građanskim-i-političkim-pravima.pdf>. Приступ: 15. 03. 2022.

¹⁵ Скуп минималних правила о поступању са затвореницима.

<http://media.cgo-cce.org/2013/06/16-Skup-minimalnih-pravila-o-postupanju-sa-zatvorenicima.pdf>. Приступ: 16. 03. 2022.

на третман према осуђеницама и предвиђа да са женама у току суђења, притвора и издржавање казне треба поступати праведно, уз поштовање начела равноправности, а посебну пажњу треба посветити бременитим женама и деци коју оне роде. Резолуција о третману према женама у кривичном правосуђу, донета на Конгресу УН у Милану 1985. године, садржи неколико препорука: да у затворима постоје службе које ће водити бригу о посебним потребама пунолетних и малолетних жена преступница; да се испитују алтернативе затварања у свакој фази поступка и да се осигура праведно и равноправно одмеравање и изрицање казни примерених преступу; да се разради стратегија за осигурање коректног поступања према женама преступницама и да се подстакне сарадња са социјалним и медицинским службама.¹⁶

На националном плану, већина земаља је усвојила стандардна минимална правила и у своје законе увела, поред осталог, одредбе које се тичу жена затвореница. Самоспровођење законских одреда зависи од низа околности, пре свега од материјалних могућности за улагање у побољшање услова живота у затворима и примену модерних облика третмана али и степена поштовања женских људских права и слобода осуђенице. Затварање учиниоца кривичних дела имаће смисла само ако се примењују адекватни облици третмана, ако казна није сама себи циљ и ако се осуђеницима не намећу додатне патње.

Третман према осуђеницима

Данас се у оквиру казнено-поправних завода примењују многобројни и разноврсни третмани према осуђеницима с циљем успешне ресоцијализације. За постизање циљева преваспитања, поправљања и ресоцијализацију осуђеника најзначајнију улогу имају терапеути, односно особље задужено за третман у казним установама. Задатак терапеутског особља је непосредан рад с осуђеницима уз поштовање формално правне прописане процедуре. Да би терапеутско особље могло да остварује са успехом ову своју функцију, оно мора водити рачуна да успостави правилне и коректне односе са осуђеницима у установи. Као најзначајније третмане можемо издвојити: образовање и професионално оспособљавање, радна терапија, организовање слободног времена, приближавање условима живота на слободи, групна терапија и индивидуални рад.

Образовање, као облик третмана, треба да утиче на спречавање будућег криминалног понашања осуђеног лица и да олакша укључивање у живот на слободи. Овакав значај образовног процеса у пенитенцијарној установи потиче из резултата криминолошких истраживања, по којима низак степен образовања и примитивног понашања води ка нарушавању критеријума за процену шта је дозвољено, а шта недозвољено понашање. Значајну улогу у генези настанка

¹⁶ С. Константиновић Вилић и М. Костић, *н. г.*, 218.

криминалног понашања, заједно са другим криминогеним факторима има управо ниско образовање. Образовни ниво већина осуђеница, пре извршења кривичног дела, показао се као изразито низак.¹⁷ Тако да је неопходан део третмана свакако образовање. Иако постоје разлике у програмима образовања за осуђенице и школских активности у појединим затворима, ипак се у већини установа добро организовани. Оно што је карактеристично за већину затвора је постојање професионалног оспособљавања, које је усмерено на типично женска занимања, без могућности избора, према интересовањима и сопственим жељама. Примера ради, на индустријској фарми за жене у Канзасу, има мало или ни мало школског образовања, жене и девојке се практично обучавају у кувању, шивењу и вртларству. У Њу Џерзију, у поправном дому образовање осуђеница врше наставници са универзитетским образовањем, а осуђенице похађају школу један сат дневно, мада уколико желе могу и четири сата дневно провести у школи. Такође, осуђенице су у могућности да прате течајеве из књиговодства и трговине уколико то желе. У оквиру школе оснивају се и посебни разреди намењени неписменим девојкама. Затворенице у једном од бољих женских затвора, у Бетворд Хилсу (Њујорк) прате предавања за образовање. Поред тога осуђенице завршавају течајеве и примају дипломе, чак прате и предавања за колеџ. У овој установи важан део рада је и музичко образовање, а поред тога постоји и добар спортски програм.

Нема сумње да радна терапија у великој мери доприноси остварењу процеса ресоцијализације и рехабилитације, извлачећи основне снаге и ослањајући се на унутрашње, властите квалитете човека као бића. Имајући у виду напред поменуту вредност рада, за преваспитање се може рећи да је оно тим веће, ако се зна да међу осуђеним лицима има доста и оних код којих нису у довољној мери развијене радне навике и да су се многи од њих оријентисали на „лак“ начин живота, избегавајући радне активности.¹⁸ Међутим, реализација радног процеса тешко се спроводи у оним установама које немају средства и сировине за рад или имају застарелу опрему. Послови, које жене могу да обављају у таквим условима, традиционално су женски послови (шивење, ткање, плетење, прање и пегљење рубља, чишћење просторија, прање подова, прање судова, кување, преправљање одеће и сл.). С обзиром на то да ови послови не носе са собом креативност с правом се поставља питање да ли ова врста рада, уз одсуство материјаног стимулисања, може да представља облик третмана и да има васпитну функцију.¹⁹

Значајан облик третмана који се примењује у установама је организовање слободног времена. Према члану 42. Правилника о кућном реду казнено поправних завода и окружних затвора²⁰, прописано је да осуђени има право, у складу са

¹⁷ З. Сулејманов, *Казнено право. Ойштии дел*, II издање, Скопље 1997, 487.

¹⁸ О. Перић, „Карактер кривичних санкција намењених малолетницима”, *Пенологија*, 2, Београд 1973, 39.

¹⁹ С. Константиновић Вилић и М. Костић, *н. г.*, 223.

²⁰ Правилник о кућном реду казнено поправних завода и окружних затвора, *Службени гласник Републике Србије*, 110, Београд 2014.

Законом, да изван затворених просторија на свежем ваздуху, у слободно време, проведе најмање два часа дневно. Међутим, истраживачки подаци показују да осуђенице најчешће слободно време користе за гледање телевизије и филмова. Подаци показују да је мали број жена које у затворима чита књиге јер у установама често нема библиотека или су библиотеке мале и слабо снабдевене. Бављење спортом у оквиру установа је такође веома значајно, али се примењује само у оним установама у којима постоје спортски терени и спортски реквизити. Према Европским затворским правилима сваки затвореник треба да има могућност да свакога дана вежба на свежем ваздуху, а ако му то не дозвољавају временске прилике треба им обезбедити другачије услове за вежбање. Могућности за рекреацију укључујући спорт, игре, културне активности и хобије и друге активности у слободно време, морају бити обезбеђене и колико год је могуће дозволити им да их самоорганизују при чему се тим истим женама затвореницама дозвољава међусобно дружење у циљу учествовања у рекреативним активностима.

Током боравка у затвору од нарочите важности за осуђенице је одржавање контакта са породицом, посебно с децом. Потребно је настојати да се у заводи обезбеди што чешћи контакт мајке с децом јер жељено и успешно остварено материнство је од великог значаја за ресоцијализацију осуђеница. Поред тога, како би се остварило приближавање услова живота осуђеница условима живота на слободи неопходно је омогућити друштвеним организацијама и невладиним организацијама које су заинтересоване за пружање помоћи затвореницама, приступ затворима и држање: радионица, предавања, курсева и семинара.

Облик третмана, којим се осуђенице уче ненасилном решавању конфликта је групна терапија која се одржава у форми психолошких радионица. У женском затвору у Игу (Словенија), крајем седамдесетих година 20. века, почео је према осуђеницама да се примењује третман под називом „социотерапијска оријентација”. Суштину овог третмана чине групна интеракција или групно саветовање. Групно саветовање је процес који има за циљ да осуђено лице постепено постане одговорна и социјално и емоционално зрелија личност. Стварање овакве личности је једна од основних полазних тачака у борби против криминалног понашања (Радоман, 2013: 169).²¹

Резиме

Анализом затвора за жене у свету и код нас, долазимо до закључка да су казнено-поправне установе отвореног типа веома ретке, као и да се према женама примењују третман који је неадекватан опасности кривичних дела које су извршиле, али и основним карактеристикама њихове личности. Наиме, најчешће се примењују стари облици третмана, који се примењују и према осуђеницима.

²¹ М. Радоман, *Пенолоџија и систем извршења кривичних санкција*, Нови Сад 2003, 169.

Још једна слабост завода за жене је што недостају одговарајуће припреме осуђеница за живот на слободи, након извршења казне затвора. Поред тога, осуђенице у затворима обављају углавном традиционално женске послове, док се школовање и професионално оспособљавање углавном не обезбеђује.²²

Истраживања о криминалитету жена показују да највећи део криминалитета врше необразоване жене, које су се на слободи налазиле у односу зависности према другима и које нису уопште захваћене процесом еманципације. Тако да, поједини аутори, с правом наглашавају да уместо да буду оспособљене и психички оснажене за независни живот на слободи, оне и даље имају зависну улогу. Неопходно је да се у процес ресоцијализације осуђеница укључи и све оно што је важно за еманципацију жена у друштву. Ако ресоцијализација не буде спроведена на такав начин, жене ће се после изласка из затвора и даље бавити криминалним активностима. Примера ради, жена која се налази у казнено поправној установи због имовинског криминалитета, јер је извршила кривично дело из разлога што није могла да издржава себе и своју децу, ако из затвора изађе неоспособљена да на легалан начин заради или без права да користи социјалну помоћ, она ће наставити да крши закон и у будућности. Такође, уколико жена заврши у казнено поправној установи због извршења убиства мужа након дугогодишњег трпљења насиља, уколико се у тој истој установи не оспособи за живот на слободи, мале су вероватноће да после изласка из затвора не постане поново жртва или криминалка. Веома често се дешава да ове жене након извршења казне затвора поново улазе у везу са насилним партнером и на тај начин постају део зачараног круга, а излаз из тог круга је криминалитет.

Ресоцијализација, у суштини, значи враћање из асоцијалног и антисоцијалног начина живота у нормалне облике понашања и односе, тј. поновно укључивање девијантне особе у друштвене процесе редовног живота и рада.²³ Међутим, применом третмана у затвору свакако се не могу уклонити сви узроци криминалитета нити могу да се исправе сви недостаци на плану превенције. С друге стране, примена адекватних мера ресоцијализације може бити од помоћи успешној реинтеграцији жена након изласка из затвора. Позитивни резултати ће изостати уколико се према осуђеницама примењује репресија и застрашивање. Сматра се да би бољи ефекат и успешнију ресоцијализацију, када су у питању жене остварила примена алтернативног кажњавања.

²² С. Константиновић Вилић и М. Костић, *н.г.*, 225.

²³ М. Радоман, *н.г.*, 138.

Литература

Домаћи извори:

- Дарко, Димовски. *Убиства у југоисточној Србији*. Ниш 2014.
- Драгана, Петровић. „Осврт на садашњост и будућност женског затвора”. *Темидга*, 2, Београд 1998. 47–48.
- Драгичевић-Дичић, Радмила, и Иван Јанковић. *Сјречавање и кажњавање мучења и грујих облика злосјављања: јриручник за судије и јиужиоце*. Београд 2011.
- Константиновић-Вилић, Слободанка, и Миомира Костић. *Пенолојија*. Ниш 2011.
- Костић, Миомира, и Иван Илић. „Жене осуђенице о криминолошким дискурсу и пенолошком третману”. *Правна ријеч*, 44, Бања Лука 2015. 325–344.
- Мрвић Петровић, Наташа. *Накнада шјетје жријви кривичној дела*. Београд 2001.
- Радоман, Миленко. *Пенолојија и сисјем извршења кривичних санкција*. Нови Сад 2003.
- Перић, Обрад. „Карактер кривичних санкција намењених малолетницима”. *Пенолојија*, 2, Београд 1973.
- Фуко, Мишел. *Надзираји и кажњаваји. Насјанак зајвора*. Нови Сад 1997.

Страни извори:

- Камбовски, Владо. *Казнено јраво. Ојшји дел*, II издање. Скопје 2005.
- Сулејманов, Зоран. *Пенолојија. Книја вјора*. Скопје 1997.
- Cowans, Jon. *Early modern Spain*. Philadelphia 2003.
- Foucault, Michel. *Discipline and Punish: the Birth of the Prison*. London 1977.

Законски текстови:

- Правилник о кућном реду казнено поправних завода и окружних затвора (2014). *Службени јласник Републике Србије*, бр.110.

Интернет адресе:

- Међународни пакт о грађанским и политичким правима (<http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/02/Međunarodni-pakt-o-građanskim-i-političkim-pravima.pdf>), приступ: 15. 03. 2022.
- Скуп минималних правила о поступању са затвореницима (<http://media.cgo-cce.org/2013/06/16-Skup-minimalnih-pravila-o-postupanju-sa-zatvorenici.pdf>), приступ: 16. 03. 2022.